

**ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ  
ДОСЛІДЖЕННЯ З АГРАРНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ****М.В. Зубець та ін. Сільське господарство України — від минулого до  
сьогодення. В 4-х томах. — К.: ННЦ «ІАЕ», 2006.**

Упродовж кількох століть точиться дискусія щодо значення сільського господарства як основної сфери існування спочатку родини, племені, народу, а нині — і людства в цілому.

Безперечно, ця проблема є дуже важливою для України з її сталими традиціями ведення сільського господарства. Вони сягають своїм корінням часів Трипільської культури, змінюються і розвиваються за доби Київської Русі, у господарюванні вільних козаків на так званих «зимівках», у період панування на території нашої країни Великого князівства Литовського, шляхетської Польщі та Російської імперії, після скасування кріпацтва, формування нових економічних відносин за десятиліття радянської влади. У нових соціально-політичних реаліях розвивається аграрний сектор вже у незалежній Україні.

Такий величезний період, насичений багатьма політичними й економічними перебудовами у сфері сільського господарства, охоплений у рецензованій чотиритомній монографії. Її підготував і протягом 2005—2006 років опублікував колектив авторів під керівництвом президента Української академії аграрних наук академіка М.В. Зубця.

Особливістю цього видання є те, що над його створенням працювали знавці історії



сільського господарства і фахівці з вузькоспеціальних питань галузі, які виклали матеріали у контексті розвитку кожного напрямку аграрного виробництва в Україні.

Перший том присвячений проблемам розвитку культури землеробства на теренах нашої держави в контексті етногенезу.

Тут обґрунтовується твердження, що землеробська культура праслов'ян є фундаментом цивілізаційних зрушень на всьому євразійському континенті.

Автори докладно проаналізували формування систем землеробства від часів неоліту до сьогодення, охарактеризувавши підсічно-вогневу форму хліборобства у Лісостепу з її особливостями на Поліссі, в Карпатах та інших географічних зонах України, перелогову форму землеробства у Степу, запровадження пару за часів Київської Русі, введення у практику трипільної системи. Подано порівняльну оцінку систем хліборобства в інших європейських країнах, а також опис землеробства у ХХ ст., що у поєднанні з багатовіковим досвідом на українських теренах сформувало теперішню систему хліборобства.

Цікавими є матеріали про розвиток сільського господарства в Україні у період між двома світовими війнами, з докладною розповіддю про особливості господарювання у перші роки після жовтневого перевороту, коли земля була відібрана у селян, організацію першого «радянського» голоду, короткий період нової економічної політики та часи форсованої колективізації. Перед читачем постають жахні картини Голодомору 1932–1933 років.

Багато маловідомих матеріалів наведено у розділі, присвяченому сільському господарству за часів Другої світової війни, евакуації та реевакуації людей, техніки, худоби, допомозі села бійцям Червоної армії тощо.

Для повноти картини автори показали розвиток сільськогосподарського виробництва після Другої світової війни і до наших днів, порівнявши з аграрним сектором у розвинених країнах світу. Вони переконливо доводять, що Україна була головним виробником аграрної продукції на теренах колишнього СРСР.

У другому томі — «Від становлення земельних відносин до комплексної механі-

зації виробництва» — розкрито еволюцію земельних відносин і землекористування у період існування кріпосного права в тій частині України, що територіально входила до Російської імперії, а також на Буковині та Галичині, які в основному належали Австро-Угорщині. Проаналізовано сучасні тенденції використання землі в обробітку.

Становлять інтерес дані про динаміку демографічної ситуації на селі, які поєднані з матеріалами про використання у виробництві «живих механізмів» і перехід на комплексну механізацію, з оцінкою впливу вперше у світі створених на території України машинно-тракторних станцій. Усе це вимальовує досить строкату картину змін у сільськогосподарському виробництві.

Третій том відкриває розділ, що розповідає про аграрні політику та реформи в історії вітчизняного сільського господарства за часів короля Сигизмунда-Августа, у Російській імперії до і після скасування кріпацтва, а також у період століпінських реформ. Зокрема, проаналізовані реформи у Галичині, за недовгого існування Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР).

Значну увагу автори монографії приділили питанням реформування сільського господарства за радянської доби, з узагальненою оцінкою колгоспного сектору галузі. Це сприяло створенню цілісної картини аграрних трансформацій та їх впливу на розвиток сільського господарства країни. Додамо, що в такому ракурсі ці проблеми висвітлені вперше.

Наводячи добре відоме висловлення про те, що фінанси — це кров економіки, зазначимо: питання реформування фінансово-кредитних відносин в аграрному секторі України у роки незалежності розкрив у книзі один із найдосвідченіших спеціалістів у цій сфері академік УААН М.Я. Дем'яненко. Він ґрунтовно описує зміни функцій фінансування в умовах ринкової економіки, рефор-

мування радянської системи оподаткування та її становлення й адаптацію в агропромислому комплексі, зміни системи кредитування у часи кризової економіки, політику бюджетної підтримки сільського господарства з визначенням пріоритетних напрямів розвитку аграрного сектору.

В історичному аспекті висвітлено експортну діяльність на теренах України від її зародження за часів пешаварської та зарубинецької культур до наших днів, з детальним описом зовнішньоекономічної політики і її реалізації за роки незалежності. Проаналізовано перспективи співпраці з найближчими регіональними ринками, привабливими для українських експортерів, а також проблеми вступу нашої держави до СОТ.

Четвертий том присвячений становленню і розвитку аграрної науки, її впливу на потужний сільськогосподарський сектор української економіки.

Весь матеріал викладено крізь призму формування системи управління наукою в Україні. Автори спиняються на таких знакових етапах, як створення сільськогосподарського наукового комітету (1919 р.), функціонування протягом 1931–1935 років Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук (ВАСГН), відновлення її як Української академії сільськогосподарських наук (1956 р.), ліквідація ВАСГН за ініціативою М.С. Хрущова (1962 р.), поновлення функціонування у вигляді Південного відділення ВАСГНІЛ (1969 р.) і, нарешті, заснування незалежної Української академії аграрних наук (1990 р.), що діє і нині.

Незважаючи на всі перипетії, пов'язані з формуванням та реформуванням системи управління наукою, що, безперечно, завдало їй великої шкоди, вітчизняні вчені-аграрники впродовж ХХ ст. мали величезні здобутки у сфері наукових розробок та їх запровадження у сільське господарство. Зокрема, монографія розповідає про селек-

ційні досягнення в рослинництві, тваринництві, розвиток досліджень з біотехнології, генетики, ветеринарії, сільськогосподарського машинобудування. Особливу увагу приділено еволюції економіки та інноваційної моделі розвитку аграрної науки в Україні.

Загалом рецензована монографія являє собою фундаментальне наукове дослідження розвитку сільського господарства нашої країни за багатовіковий період. Безсумнівним досягненням є те, що редакційна колегія зуміла зібрати потужну команду істориків та аграрників, — це забезпечило виклад матеріалу в історичному контексті з акцентом на подіях часів незалежності. Тому є всі підстави стверджувати, що рецензована багатотомна праця — яскраве явище з-поміж подібних видань. Монографія може бути використана широким колом фахівців — аграрників та істориків, спеціалістами владних структур, науково-дослідних установ та навчальних закладів, як інформаційна база, що дає панорамне уявлення про вітчизняне сільське господарство загалом й окремі його напрями зокрема.

Однак хотілося б висловити деякі зауваги. Враховуючи те, що українські дослідники є фундаторами багатьох наукових напрямів, слушно було б ширше розкрити роль вітчизняної науки у розвитку і становленні штучного осіменіння сільськогосподарських тварин, їх годівлі, технології виробництва продукції тваринництва, розвитку меліорації тощо.

Наприкінці відзначимо, що багатоаспектне монографічне дослідження великого колективу авторів на чолі з академіком УААН М.В. Зубцем «Сільське господарство України — від минулого до сьогодення» — це чільний внесок в історію аграрної культури.

**О. БІЛОРУС,**  
член-кореспондент НАН України